

Kroniek van kunst & cultuur

Een Yiddische Momme

TONEEL
Janken en
schieten (1)

Het project *Het beloofde feest* van toneelmaker Ilay den Boer is een pittige onderneming van zes voorstellingen, waarin hij 'de hedendaagse joods-Israëliëse identiteit' behandelt, waarvan hijzelf een kind is. Een kind dat barst van de twijfel. Ik bekeek dit voorjaar het derde deel, *Dit is mijn vader*, dat over polderlands antisemitisme handelt (zie *De Groene* van 1 april). Aan het begin van de zomer zag ik, op een kale vlakte van de NDSM-werf in Amsterdam-Noord, het tweede deel, *Janken en schieten*. De maker noemt die voorstelling 'een ode aan het onmogelijke leven van mijn Israëliëse oma', een Litouwse met de oudtestamentische oeroma-naam Sara. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vluchtte zij van Litouwen naar Israël, een zwerftocht die vijf jaar zou duren. De voorstelling *Janken en schieten* is een reconstructie van deze op zichzelf al ongelooflijke reis. Wij, de toeschouwers, worden medereizigers in een met houtje-touwtje-materiaal bijeengehouden wrak van een autobus. Ilay den Boer vertolkt zichzelf en allerlei medereizigers. Zijn speelpartner (afwisselend Femke Belmer of Jacobien Elffers) verklankt soms oma, maar functioneert ook vaak als koor, geeft commentaar, ze roept 'ja-maar' in alle toonaarden.

De speelruimte van de bus is aanvankelijk geblindeerd met gordijnen, waarachter een verzameling memento's hangt die in de loop van de voorstelling wordt geopenbaard: kaarten, foto's, cijfers, knipsels, elpees, een laptop, vergeelde dagboeken – die zijn van oma. De bronnen van Ilay den Boer zijn zo authentiek als maar kan, zijn voornaamste inspiratiebron is immers – naast eigen vragen en twijfels – zijn familie. En de problemen binnen die familie over het Beloofde Land. Die zijn er volop. Want bijvoorbeeld die oma is, behalve een Yiddische Momme uit één stuk, ook een joodse mens die de verschrikkingen van de holocaust hanteert als beslissend argument om op het land Israël een claim te leggen, zijnde het enige en unieke huis waar de uit de diaspora komende joden uit de hele wereld een verdiende rust moeten kunnen vinden. Met uitsluiting van eventuele claims van derden. En zoals ook Ilay den Boer goed weet, wringt daar de schoen. Al ruim zestig jaar.

Het eerste ruime half uur van *Janken en schieten* is overvol en vooral erg druk. De toe-

schouwers betreden de geblindeerde bus terwijl de speelpartner/vriendin zogenaamd te laat op de fiets aankomt. Na een korte introductie pakt Ilay den Boer zijn rol als verteller op. Is die in het derde deel, *Dit is mijn vader*, vrij onderkoeld, in deze vertelling moet hij afstand en tijd overbruggen en daarnaast een aantal zeer bange mensen verbeelden. Op dat punt had iemand van buiten hem moeten uitleggen dat je met minder middelen méér kunt bereiken, althans dichterbij het beoogde doel kan komen, wat hier vooral het oproepen van een sfeer van beklemming is. Omdat iedereen in deze benauwde ruimte de toneelspeler op de vingers kan kijken, slaat wat mij betreft de overdaad van met name Den Boer bijna alles dood, als bier in een vet glas. Hij maakt weer een hoop goed op het moment dat hij een gezamenlijke theatrale en emotionele spanning creëert, die ik hier alleen feitelijk benoem (je moet het meemaken om erover te kunnen meepraten). Hij en zijn partner organiseren ons allemaal op een kluitje rondom een radio-ontvanger, waarop we de stem horen van Ben Goerion die op 14 mei 1948 de staat Israël proclameert. Een moment van gelukzalige ontlading. Effectief en mooi gedaan. We zijn dan ongeveer op de helft van de voorstelling.

(wordt vervolgd)

LOEK ZONNEVELD

Janken en schieten, t/m 8 augustus Theater op de Markt, Hasselt (B); 11 t/m 15 augustus Boulevard, Den Bosch; 28 t/m 31 augustus Cultura Nova, Heerlen; www.hetbeloofdefeest.nl

De Hollandsche Tuin

KUNST
Sypsteyn

In het boekje *Tuinvisioenen: Jonkheer van Sypsteyn op zoek naar de verloren tuinkunst* (een

Links:
Sebastian
Vrancx, *De vier
seizoenen*,
omstreeks
1600. Olie op
paneel,
52.4 x 81.3 cm

Rechts: Henri
van Sypsteyn,
de lay-out voor
zijn kasteeltuin

BRUIKLEEN KUNSTHANDEL P. DE BOER, AMSTERDAM

mooie Ollie B. Bommel-achtige titel) melding gemaakt van een interessante pondentie in het tijdschrift *Buiten*, j 1908. De drukbezette tuinarchitect J Springer kruist daarin de degens met ere 'S. v. H.', die op uitnodiging van de filosoofert over de juiste stijl voor h ontwerp van die tijd. Dat was misschien een brandende kwestie, maar in de vergelijkbare debatten binnen de arch en de vormgeving, die in die jaren v werden gevoerd, toch een relevant zi

Ilay den Boer (met vlag om de schouders) in *Janken en*

kun je nauwelijks maken maar Jelle is verbluft over Pauliens ontzetting: leuk toch, een oude kennis terugzien? Waarop zij raak riposteert dat hij is uitgekozen om de dubieuze rol van Anita Witzier over te nemen. 'Doe ik met glans', zegt hij grappend, maar toch... Hartstikke leuke en getalenteerde jongen maar in *Zomergasten* misschien niet helemaal goed gecast. Al levert zijn prettig pretenteloze stijl hem juist ook veel fans op en zullen zijn gasten, ontspannen net als hijzelf, tevreden zijn. Ten slotte: achttien fragmenten betekent veel afwisseling maar ook veel stations met te weinig tijd voor de omgeving.

WALTER VAN DER KOOI

De volgende aflevering van Zomergasten, met Annette Malherbe als gast, is aanstaande zondag, om 20.15 uur op Nederland 2

De vlag en de steen

TONEEL Janken en schieten

Korte samenvatting van het voorafgaande. De jonge toneelmaker Ilay den Boer verbeeldt in de voorstelling *Janken en schieten* (deel twee van een cyclus over joodse identiteit) in een afgetakelde autobus de reis die zijn oma Sara tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog maakte van Litouwen naar Haifa. De reconstructie van oma's historische queeste is doorvloed van angstige incidenten en emotionerende herinneringen, vaak gespeeld op de rand van hysterische intensiteit. Als het gezelschap zo rond 1948 de Israëliësche havenstad Haifa bereikt, gaat het schuifdak van de bus open: de catharsis van een half uur benaauwenis is de aankomst in het Beloofde Land. Ilay den Boer kruipt vanaf nu dieper in het bewustzijn van zijn oma, zijn tegenspeelster (afwisselend Femke Belmer of Jacobien Elffers) verandert in deze tweede helft van een liefdevol maar bezorgd toekijkend 'koor', tot een volwaardig antagonist die haar groeiende ergernis en medelijden niet meer verbergen kan. Den Boer memoreert bijvoorbeeld dat zijn oma in 2000 een onderscheiding kreeg van de Israëliësche regering (omdat ze in Zagreb joden heeft helpen ontsnappen aan de nazi's). 'Daarmee zei de regering: jij bent een moedig mens, zo iemand die een thuis verdient.' Daarop verlaat de tegenspeelster de bus. Stil protest. Iedere keer als Den Boer vanaf nu een poging doet het fanatieke Israëliësche nationalisme van zijn oma te verklaren vanuit de ellende die ze heeft doorgemaakt, krijgt hij steeds feller op zijn sodemieter.

Janken en schieten is vanaf dan een theateraal discours, het tot toneel omgewerkte stemmengericht in het hoofd van de protagonist. Over en weer vliegen de verontrusting over de oorlogszucht van Israël (en de hypocrisie van haar burens), maar ook de woede over wat Den Boer benoemt als het snelle oordelen vanuit linkse hoek, het negeren van de complexiteit van het zogeheten 'Israëliësch-Palestijnse vraagstuk'. De schreeuwende ruzies en de ongemakkelijke confrontaties waarin dit discours is uitge-

werkt leveren sterke scènes op. Maar ook klam toeschouwerszweet. Een tenniswedstrijd met slachtofferaantallen bijvoorbeeld lijkt eindeloos te duren en werkt uiteindelijk onbedoeld geestig, omdat in oma's argumenten alle doden van de holocaust er steeds worden bijgeteld, terwijl de tegenspeelster de hoge aantallen dode Palestijnen in het gesprek wil brengen, wat van de protagonist weer niet mag. En dan komt er nog een incident voorbij over een bezoek aan de gedenkplaats Auschwitz, dat wat argumentatie betreft (van beide kanten) zo enorm pijnlijk is dat je het eigenlijk niet wilt horen en er van de weeromstuit alles over wilt weten. Ik raakte zo in de war dat ik niet meer precies weet waar de antagonistische het personage van Den Boer uiteindelijk voor uitmaakte: voor lelijke jood, of voor lelijke Israëliër. Ik dacht wel in een flits: hier hadden jullie meer tijd voor moeten nemen.

De handeling heeft zich intussen naar buiten verplaatst: de vrouw is in een niemandsland op een berg stenen gaan zitten, gehuld in de vlag van Israël, rug naar de wereld. Het personage van Den Boer gooit stenen in het niks en schreeuwt van alles. Als apotheose is dit, althans voor mij, de kwadratuur van het teveel. Ik moest in mijn hoofd té hard slopen om hier de kern nog van te zien. Aan het eind is de vrouw op de berg stenen (oma?) omgevallen. Ilay legt naast haar bewegingloze lijf een steentje op de vlag. Mijn gemoed stond toen op punt van een machteloze huilbui. Catharsis? Mogelijk. Ik wist van narigheid niet meer waar ik kijken moest.

LOEK ZONNEVELD

Janken en schieten, t/m 15 aug. op de Boulevard, Den Bosch, 28 t/m 31 aug. op Cultura Nova, Heerlen. Het derde deel van Ilay den Boers reeks Het beloofde feest, Dit is mijn vader, speelt op 2 en 3 sept. in Antwerpen, Theaterfestival Vlaanderen, op 4 en 5 sept. in Amsterdam, het Nederlands Theaterfestival. Daarna door het hele land. www.hetbeloofdefeest.nl

Autosleutel

POPMUZIEK The Arcade Fire

In Leidsche Rijn, tussen Utrecht en Amsterdam, wordt al jaren een scheidingspreekuur gehouden. De vraag is groot, want Leidsche Rijn hoort tot de gebieden in Nederland met het hoogste echtscheidingspercentage. Daar valt van

Slotbeeld van *Janken en schieten*

RENE DEN ENGELSMAN EN MOON SARRIS

alles over te beweren, maar de essentie daarvan blijft dat een omgeving als Leidsche Rijn grote test is voor het huwelijk. Hier, tussen beton en het aangelegd groen, waar bios bar is, ben je veroordeeld tot elkaar. Wie er niet meer kan aankijken en de blik naar buwendt, ziet de burens. Of een wipkip.

Over de Leidsche Rijnen van de VS en Canada gaat *The Suburbs*, derde album van Arcade Fire. Het is een conceptplaat, waarbij zichzelf al een statement is over ambitie. Daar is aan nooit gebrek bij deze band uit Montreal die ook op het podium zelden ontkomt aan wat hautaine houding. The Arcade Fire is, als uitgesproken sympathieke band. Maar wel heel knappe. Dat geldt ook voor *The Suburbs*, een album dat pas na verscheidene luisterbeurten al zijn geheimen prijsgeeft en dan steeds onvolmaakte trekjes heeft, maar tegelijk zo zelfbewust klinkt dat die onvolmaakt onderdeel lijkt van het grote plan.

Al in het openingsnummer zit dat woord vastklampt aan de suburbs van de wereld: *They're already bored*, zingt Win Butler zijn karakteristieke gedreun. Maar er is ontsnapping, in de vorm van een autosleutel. Bij de artiest zal in het oeuvre zo veel worden gereferentieerd als bij Bruce Springsteen, en om precies dezelfde reden als zijn personages rijden, rijden in *The Suburbs*: elke kilometer in de auto is een verder weg uit dat oord van verveling, met de grootst mogelijke tegenzin thuis worden genoemd. In de richting van het stadscentrum waar alles gebeurt dat in de suburbs niet lijkt bestaan, maar waaraan tegelijk de verdenking van onechtheid kleeft. Er mag dan niets te denken zijn in de suburbs, het is wel het ware leven er wordt geleefd, niet de entertainmentindustrie ervan. De tweeslachtigheid zit in het derde nummer van *The Suburbs* verwerkt, waarin hoofdpersonen tegelijk hun verlangen naar het stadscentrum als hun afkeer ervan bezingen. Want eenmaal daar aangekomen, oog in oog met de bewoners, merken ze dat die min opwindend zijn dan ze ogen: *'They seem so but they are so tame.'*

En zo verkent Butler ruim een uur de buitenwijken, bezingt hij hoe ze binden en veranderen, hoe ze muziek doen ontstaan en er zelf de veranderen, hoe ze aantrekken en afstoten, hoe de wind er doorheen waait, de mensen er doorheen rijden, de maanden er verstrijken. Zoveel invalshoeken, zoveel muziekstijlen, waarbij de bombast geringer is dan ooit tevoren, en zenuwachtige toetsen de band voortstuwen. In nummers als *We Used to Wait* blijkt de band mees van de cumulatie: Butler stapelt herhaling op herhaling, maar hij blijft de ontlading voor. Het nummer zelf sterft in echo en pianotoetsen om blijven hangen, maar in het hoofd van de luisteraar gaat het door. Zoals ook Butlers schreef van de buitenwijken: ver na het laatste nummer vereren nog wipkippen voorbij.

LEON VERDONSCHOT

The Arcade Fire, The Suburbs, label: Universal